

Aldona Zawojka

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

GLOBALNA GRABIEŻ ZIEMI ROLNICZEJ POSTRZEGANA PRZEZ PRYZMAT EKONOMII POLITYCZNEJ

THE GLOBAL LAND GRABBING SEEN THROUGH THE PRISM OF POLITICAL ECONOMY

Słowa kluczowe: grabież ziemi, rolnictwo, państwo, ekonomia polityczna

Key words: land grabbing, agriculture, state, political economy

Abstrakt. Celem artykułu było zwrócenie uwagi oraz zabranie głosu w dyskusji na temat globalnego procederu zagrabiania ziemi przez rządy i korporacje ponadnarodowe, a także próba wyjaśnienia tego zjawiska z perspektywy ekonomii politycznej. Prowadzona w ramach ekonomii politycznej analiza obcych inwestycji w ziemię rolniczą w słabo rozwiniętych krajach (głównie afrykańskich i południowo-azjatyckich) zazwyczaj przeciwstawia interesy inwestorów współdziałających z rządami lub lokalnymi elitami tych krajów z dotychczasowymi użytkownikami ziemi lub ogólnie wspólnotami lokalnymi. Proces zagrabiania ziemi kreuje zwycięzców i przegranych oraz powiększa nierówności w społeczeństwach wiejskich, wśród których jedna część ubożeje wraz z bogaceniem się drugiej. Rodzi to wiele konfliktów i zagrożeń natury ekonomicznej, społecznej, ekologicznej i politycznej, tak dla poszczególnych krajów, jak dla całego świata.

Wstęp

Według Universal Declaration of Human Rights ONZ z 1948 roku: „Każdy człowiek, zarówno sam, jak i wspólnie z innymi, ma prawo do posiadania własności. Nikt nie może być arbitralnie pozbawiony swojej własności” [1948, art. 17]. Warunki życia ogromnej liczby ludności wiejskiej na świecie zależą od posiadania niezagrożonego i sprawiedliwego dostępu do ziemi. Bezpieczne prawne tytuły posiadania ziemi są niezbędnym warunkiem zrównoważonego zarządzania gruntami. Rosnący w ostatnich latach (zwłaszcza po kryzysie żywnościowym w 2008 roku) popyt komercyjnych inwestorów na ziemię w różnych częściach globu zwiększył presję na jej światowe zasoby, wywołując wiele związanych z tym zagrożeń gospodarczych, społecznych i środowiskowych. Dzieje się to w sytuacji, gdy 75% niedożywionych ludzi na świecie stanowią rodziny rolników produkujących zaledwie na własne potrzeby, pasterzy lub wiejskich robotników rolnych. Dysponują oni zwykle ograniczonym lub żadnym tytułem do ziemi, a ewentualnie posiadane do niej prawa są zagrożone w obliczu wysiedleń, nacjonalizacji, wywłaszczenia lub sprzedaży i dzierżawy gruntów inwestorom. Dla tych osób pewny i sprawiedliwy dostęp do ziemi jest kluczem do realizacji ich prawa dostępu do żywności i innych praw człowieka.

Zarządzanie własnością ziemi jest domeną polityczną. Sposób, w jaki jednostki i wspólnoty uzyskują do niej dostęp, jest definiowany i regulowany przez system praw własności określający, kto z jakich zasobów może korzystać, jak długo i na jakich warunkach. Systemy te mogą bazować na prawie pisanim lub niepisanych zwyczajach i praktykach. W wielu krajach zwyczajowe (i/lub wspólnotowe) systemy współlistnieją z formalnym systemem praw własności ziemi¹, narzuconym często przez państwa kolonialne. Ponadto, wartość ziemi jest również wynikiem decyzji politycznych – regulacji rynku ziemi i wspierania rolnictwa, na co wskazuje m.in. Wilkin [2013].

Dokonywane na szeroką skalę operacje nabywania ziemi w krajach zacofanych i rozwijających się (i nie tylko) oraz związane z tym konflikty są po części bezpośrednią konsekwencją ułomności zarządzania gruntami, przejawiających się m.in. korupcyjnymi praktykami, pogonią za rentą lub dyskryminacją niektórych marginalizowanych grup ludności czy też brakiem wystarczających zasobów technicznych i ludzkich w organach administracji gruntów.

¹ W Afryce 10% gruntów jest formalnie zarejestrowanych, a 90% zarządzanych zwyczajowo [Projekt opinii... 2013].

Celem artykułu było zwrócenie uwagi czytelników oraz zabranie głosu w dyskusji na temat globalnego procederu zagrabiania ziemi przez rządy i korporacje ponadnarodowe oraz próba wyjaśnienia tego zjawiska z perspektywy ekonomii politycznej. Podstawowym źródłem badawczym była literatura przedmiotu oraz dane Banku Światowego (Worldwide Governance Indicators), Land Matrix, Oxfam oraz Międzynarodowej Koalicji na Rzecz Ziemi (International Land Coalition – ILC).

Współczesna fala zagrabiania ziemi

Wyjaśnienia wymaga stosowane w literaturze przedmiotu pojęcie „zagrabiania”, „grabieży ziemi”. Wąsko definiowana „grabież ziemi” odnosi się do nabywania rozległych obszarów gruntów rolnych i innych zasobów naturalnych (jak woda, minerały, lasy itp.) oraz sprawowania nad nimi kontroli przez transnarodowe lub lokalne podmioty w celu eksploatacji tych zasobów dla osiągnięcia zysków [Borras i in. 2012]. Szersza definicja zaproponowana przez ILC, grabieżą określa nabywanie ziemi, któremu towarzyszy przynajmniej jedna z niniejszych okoliczności: pogwałcenie praw człowieka (zwłaszcza praw kobiet); naruszenie zasady dobrowolnej, uprzedniej i świadomej zgody dotychczasowych użytkowników, szczególnie ludności tubylczej; ignorowanie konsekwencji dla stosunków społecznych, gospodarczych i genderowych oraz dla środowiska naturalnego; brak przejrzystości transakcji oraz unikanie demokratycznego planowania, niezależnego nadzoru i aktywnej partycypacji dotychczasowych użytkowników gruntów [Tirana Declaration... 2011].

Oxfam [2012] szacuje, że w latach 2000-2011 w skali globalnej 227 mln ha ziemi było przedmiotem wielkich transakcji kupna bądź dzierżawy przez korporacje międzynarodowe lub rządy. Międzynarodowa Koalicja na Rzecz Ziemi [Monitoring Land... 2014] zidentyfikowała ponad 1200 transakcji na dużą skalę (ponad 500 ha każda) na obszarach wiejskich w 96 krajach, wiążących się z przeniesieniem prawa użytkowania gruntu ze wspólnot lokalnych i drobnych gospodarstw na korporacyjne podmioty komercyjne. Według Land Matrix, między 2000 a 2013 rokiem zawarto ponad 886 międzynarodowych umów nabycia ziemi (co najmniej 33 mln ha, tj. równowartość powierzchni Polski) w krajach o niskich i średnich dochodach, a około 11 mln ha jest przedmiotem trwających negocjacji. Obecną falę zagrabiania ziemi² wyróżniają m.in. [Borras, Franco 2012, De Schutter 2011, Deininger i in. 2011, Hall 2011, Makki, Geisler 2011, Schneider 2011]:

- międzynarodowy charakter i fakt, że napędzana jest głównie przez rządy państw Zatoki Perskiej, Chin, Korei Południowej, Brazylii, ale też USA i Europy oraz wielkie korporacje i inne podmioty działające na poziomie globalnym;
- następuje konwersja użytkowania gruntów: tereny leśne i uprzednio wykorzystywane do produkcji żywności na zaspokojenie potrzeb krajowych są przeznaczane do uprawy roślin żywieniowych i w coraz większym stopniu energetycznych i przemysłowych w celach eksportowych;
- w transakcje zakupu ziemi coraz aktywniej angażuje się kapitał finansowy, co częściowo prowadzi do praktyk spekulacyjnych oraz zaniechania użytkowania ziemi;
- transakcje mają często podejrzany charakter; są nieprzejrzyste, niekonsultowane ze społeczeństwem oraz powiązane z korupcją na szczeblu władz krajowych i lokalnych;
- transakcje powszechnie wiążą się z wywłaszczeniem i eksmisją lokalnej ludności (zwłaszcza gdy nie ma ona formalnych, legalnie nadanych i jasnych praw własności do ziemi);
- zawłaszczanie ziemi następuje po niegodziwych cenach, kontrakty są niekompletne, zawierane pod presją czasu i przy nierównym stosunku sił między stronami a poszkodowani mają ograniczony dostęp do instytucji rozstrzygających powstałe spory.

Niektórzy badacze [Hallam 2009, Galaty 2013, Wilkin 2013, Zoomers, Kaag 2014] uważają, że współczesne zagrabianie ziemi (przynajmniej niektóre jego formy) przez korporacje międzynarodowe i rządy obcych państw jest przejawem neokolonializmu i imperializmu ekonomicznego

² W przypadku kontynentu afrykańskiego uznawana za trzecią w historii. Pierwsza poważna fala przejmowania ziemi towarzyszyła ekspansji kolonialnej przez tworzenie enklaw górniczych i rolniczych (do 1960 r.). Druga (w latach 90. XX wieku) wywołana była utowarowieniem ziemi, które następowało wraz z jej zawłaszczeniem od zwyczajowych posiadaczy i sprywatyzowaniem, co sprzyjało rozwojowi rynku afrykańskiej ziemi. Jej głównymi aktorami byli miejscowi kapitaliści działający pod skrzydłami kapitału zagranicznego i Banku Światowego.

w odniesieniu do ziemi i rolnictwa. Widzenie zjawiska wyłącznie przez ten pryzmat może jednak przesłaniać bardzo skomplikowany łańcuch przyczynowy, w którym elity lokalne i krajowe dzięki zagranicznym inwestycjom w ziemię czerpią własne korzyści w zamian za ułatwienie ich napływu i wywłaszczania lokalnej ludności. Innymi słowy, nie tylko rekonfiguracja globalnej siły gospodarczej i politycznej w wyniku wyłonienia się nowych potęg światowych (Chin i innych krajów peryferyjnych) oraz kryzysy żywnościowe, energetyczne i finansowe [Zawojńska 2014], ale też dynamika przemian własnościowych i klasowych w krajach docelowych stoi u źródła procedury zagrabiania ziemi. Rodzime elity mogą bezpośrednio przyczyniać się do zawłaszczania ziemi poprzez oportunistyczne zachowanie bądź tworzenie ustawodawstwa krajowego służącego ich interesom. Kompleksowe spojrzenie na globalny proces zagrabiania ziemi wymaga więc nie tylko podejścia od strony popytowej (jej nabywców), ale też podażowej (jej sprzedawców).

Tabela 1. Inwestycje zagraniczne w ziemię na kontynentach docelowych

Table 1. Foreign investments in land, target continents

Kontynent/ Continent	Liczba zawar- tych transakcji/ Number of con- cluded deals*	Udział/ Percentage
Afryka/Africa	471	36,80
Azja/Asia	476	37,19
Ameryka Łacińska/ Latin America	240	18,75
Oceania/Oceania	44	3,44
Europa/Europe	49	3,82
Ogółem/Total	1280	100,00

* transakcje, które powodują przeniesienie prawa do użytkowania, kontroli lub własności ziemi przez sprzedaż, dzierżawę lub koncesję, obejmujące 200 ha i więcej, zawarte od 2000 roku/*transactions that entail a transfer of rights to use, control or own land via sale, lease or concession, covering 200 ha or more, concluded since 2000*

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Land Matrix (maj 2014)

Source: own study based on Land Matrix data (May 2014)

móc powiększać w nich własne wpływy, podczas gdy Arabowie preferują stabilne kraje. Inwestorzy z OECD – Zachodniej Europy i Ameryki Północnej, reprezentowani głównie przez korporacje transnarodowe, nabywają grunty, realizując swoje gospodarcze i strategiczne cele [Graham i in. 2011]. Krajami inwestycji dla Europejczyków są przeważnie byłe kolonie, natomiast Amerykanie kierują się kwestią bezpieczeństwa. Dla inwestorów z OECD, poza dostępnością zasobów, istotnym czynnikiem jest stabilność instytucjonalna i gospodarcza w krajach docelowych. Inwestorzy afrykańscy są niejednorodną grupą przedsiębiorstw z siedzibą w kraju afrykańskim, ale z partnerami spoza kontynentu, zwłaszcza z Ameryki Północnej i Europy.

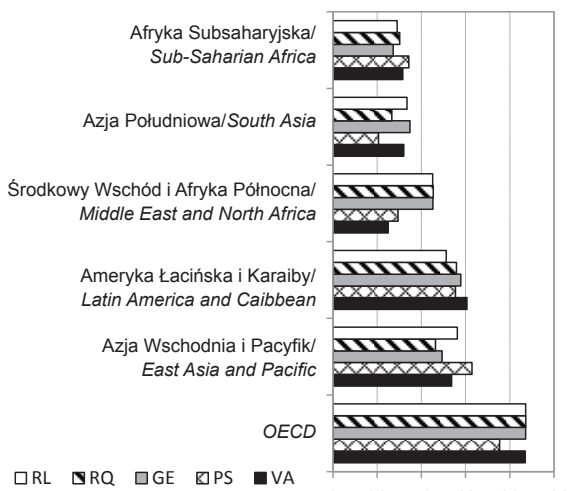
Większość krajów afrykańskich jest nadal bardziej związana politycznie i gospodarczo z Zachodem niż z Chinami i innymi gospodarkami wschodzącymi, stąd skala zaangażowania tych ostatnich w Afryce jest relatywnie mała w porównaniu z krajami Europy i Ameryki Północnej. W Afryce dominuje dzierżawa ziemi, w której alokacji kluczową rolę odgrywają rządy krajów napływu inwestycji, i nie tylko ze względu na to, że państwo w wielu z nich formalnie jest właścicielem znacznych jej zasobów.

Na rysunku 1 przedstawiono umiejscowienie wybranych regionów świata według wskaźników sprawności instytucjonalnej państwa (dobrego rządzenia, ang. *Worldwide Governance Indica-*

Obecnie szczególną cechą jest finansjeryzacja ziemi. Część działań podmiotów inwestujących w nią przypomina hazard – ziemia kupowana jest wyłącznie w celach spekulacyjnych, w oczekiwaniu na wzrost jej cen w przyszłości. Obrót ziemią przez instytucje finansowe, w tym fundusze inwestycyjne i banki (tzw. *landbanking*), wiąże ze sobą dwa odległe do tej pory światy – posiadaczy ziemi i finansistów. *Landbanking* ma korzenie sięgające tzw. kombinatorów z Północy (ang. *carpetbaggers*), osiedlających się w południowych stanach USA po wojnie secesyjnej (XIX wiek), ale obecnie występuje w bardziej wyrafinowanej formie i wydaje się bardziej szkodliwy niż wówczas.

Za cel wielkoobszarowych inwestycji wybierane są przede wszystkim kraje afrykańskie i azjatyckie, w których od 2000 roku ujawniono łącznie 947 transakcji (tab. 1).

Inwestorzy azjatyccy i arabscy są głównie zainteresowani dostępnością zasobów naturalnych (zwłaszcza wody) w krajach docelowych [Dervis 2007, Woodhouse, Ganho 2011]. Azjaci poszukują krajów względnie obfitych w zasoby naturalne, ale jednocześnie instytucjonalnie niestabilnych, aby

Rysunek 1. Pozycja percentylowa wybranych regionów świata w rankingu WGI, 2012 rok

Figure 1. The percentile position of selected world regions in WGI ranking, 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego

Source: own elaboration based on World Bank data

rozwinęte kraje zagrabiania ziemi w krajach afrykańskich i azjatyckich. Dodatkowo inwestorom zagranicznym sprzyjają władze centralne, a także lokalne w grabionych krajach.

Ekonomia polityczna a konflikty interesów powiązane z ziemią

Termin „ekonomia polityczna” po raz pierwszy zastosował Antoine de Montchrestien [1615] na początku XVII wieku, odnosząc go do badań nad tym, w jaki sposób państwo powinno zarządzać gospodarką narodową. Dał on nazwę dziedzinie wiedzy, która wyrosła kilkadziesiąt lat wcześniej, m.in. w rozprawach Jeana Bodina, Thomasa Greshama i Thomasa Moore, poruszających wiele kwestii gospodarczych w zakresie ich wpływu na porządek społeczny i polityczny, jak też problem zdolności państwa do ochrony i promowania dobrobytu ekonomicznego swoich obywateli.

Na początku ekonomię jako naukę nazywano polityczną, a jej badacze akceptowali fakt, że decyzje gospodarcze są podejmowane w świecie politycznym. U Adama Smitha [1776] i Johna Stuarta Milla [1848] termin ekonomia polityczna odzwierciedlał przekonanie, że polityka i gospodarka są nierozłączne i czynniki polityczne determinują wyniki gospodarcze³. Z czasem jednak ekonomia oddzieliła się od polityki, podążając w kierunku rygorystycznej analizy indywidualnego zachowania i rynków. Coraz więcej ekonomistów powraca jednak do pierwotnego pytania o to, jak państwo i polityka kształtują decyzje i efekty gospodarcze.

Mikroekonomia polityczna wyjaśnia wpływ instytucji politycznych i prawnych na zachowanie gospodarcze ludzi, przedsiębiorstw i rynków oraz grup interesu na tworzenie prawa i polityki regulacyjnej. Według Allena Drazena [2000] ekonomia polityczna zaczyna się od spostrzeżenia, że rzeczywiste polityki z reguły całkowicie odbiegają od „polityk optymalnych”, definiowanych przy ograniczeniach technicznych i informacyjnych, ale z pominięciem politycznych. Te ostatnie, dominujące w kręgu uwagi ekonomii politycznej, odnoszą się do ograniczeń powiązanych z

tors – WGI) – im wyższa pozycja, tym lepsza sprawność instytucjonalna. Odzwierciedlają one procesy wybierania, monitorowania i zmiany władz publicznych (*Voice and Accountability – VA*), stabilność polityczną i brak przemocy i terroryzmu (*Political Stability and Absence of Violence/Terrorism – PS*), zdolność władz publicznych do efektywnego formułowania i wdrażania właściwych decyzji (*Government Effectiveness – GE* i *Regulatory Quality – RQ*) oraz respekt obywateli i państwa dla instytucji rządzących wzajemnymi relacjami, w tym dla praw własności i kontraktów (*Rule of Law – RL* i *Control of Corruption – CC*) [Kaufman i in. 2010]. Kraje afrykańskie, południowoazjatyckie oraz Środkowego Wschodu uplasowane są poniżej średniej uzyskanej dla ogółu badanych krajów świata, podczas gdy kraje OECD znajdują się w czołówce. Te głębokie różnice instytucjonalne sugerują przyczynę dopuszczania się przez podmioty reprezentujące wyżej

³ Przykładowo, według Smitha [1776], niestabilność polityczna, niesprawiedliwy i nieefektywny system praw własności oraz niepewne formy dzierżawy gruntów hamowały rozwój rolnictwa w średniowiecznej Europie.

konfliktem interesów i koniecznością dokonywania w ich obliczu wyborów zbiorowych. Nowa ekonomia polityczna (reprezentowana m.in. przez teorię wyboru publicznego) rozważa m.in., czy korzyści z działania państwa są kierowane do potrzebujących grup i czy są akceptowane społecznie. Podejście *public choice*, choć preferuje pozytywną analizę instytucji politycznych, jest zakorzenione w tradycji normatywnej sięgającej klasycznych XVIII-wiecznych poglądów (zwłaszcza Johna Locke'a) na temat państwa. W jej założeniu uzasadniona domena działalności państwa dotyczy wyłącznie tego, na co jednostki swobodnie zawierające kontrakt byłyby skłonne się zgodzić.

Przejmowanie ziemi przez obce podmioty z rozwiniętego świata ma ważny wpływ na efektywność ekonomiczną oraz dystrybucję dochodów, bogactwa i władzy politycznej w krajach docelowych. Wraz z postępem naukowo-technologicznym w czasie rewolucji przemysłowej narastało wśród ludzi przekonanie, że problemy ubóstwa, głodu i cierpienia mogą być zażegnane. Jednak według Milla, o ile kwestie produkcji udało się w miarę rozwiązać, o tyle dystrybucji nie – motyw egoizmu i konkurencji nie zawsze daje korzyści społeczeństwu.

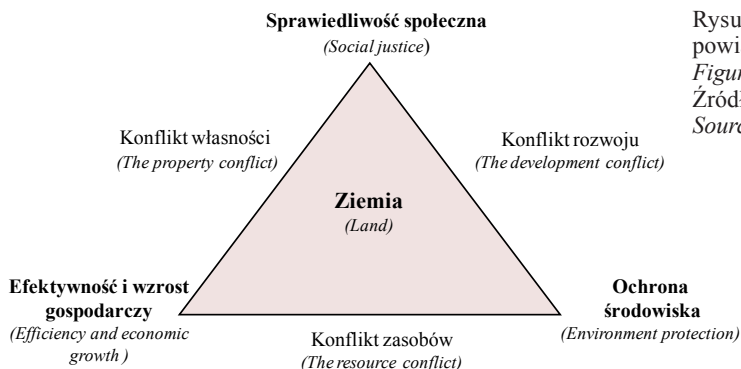
Liczne analizy przypadków krajów [Schneider 2011, Borras, Franco 2011, Nelson i in. 2012, Dwyer 2013, White i in. 2013, Feiring 2013] wskazują, że sprzedaż lub dzierżawa ziemi inwestorom zagranicznym jest organizowana w drodze nieprzejrzystego i sekretnego procesu przy minimalnej konsultacji i wbrew woli lokalnej społeczności i zwyczajowych właścicieli czy użytkowników gruntów. Utrudniony dostęp do informacji osłabia pozycję przetargową lokalnej ludności. Ziemię oddaje się bez właściwej analizy kosztów i korzyści społecznych, gospodarczych i środowiskowych. Kontrakty rzadko precyzują zakładane działania inwestycyjne, warunki zatrudnienia oraz ogólne korzyści dla obywateli.

Przejmowane grunty rolne są przekształcane w enklawy zindustrializowanego rolnictwa (również przemysłu) przy użyciu argumentu, że sprzyja to zwiększeniu zatrudnienia i wzrostowi gospodarczemu zacofanych krajów. W wielu z nich oczekiwanych efektów na ogół brak, m.in. dlatego że część zawłaszczanej ziemi nie została w ogóle zagospodarowana przez inwestorów lub ich przedsięwzięcia upadają. Na uprawę roślin żywnościowych, według Banku Światowego, przeznaczili oni około 1/3 nabytych globalnie gruntów. Inwestycje mają negatywny wpływ nie tylko na rolnictwo, wewnętrzne bezpieczeństwo żywnościowe i środowisko naturalne, ale wiążą się one z ważnymi kwestiami społecznymi, jak choćby problemy z przemieszczeniem miejscowej ludności czy też nikłe lub żadne kompensowanie poniesionych przez nią szkód. Przy dużych projektach nastawionych na zysk ignorowany jest ich długofalowy wpływ na styl życia tubylców. Tracą oni nie tylko środki utrzymania, ale też sposobność wykorzystania swojej tradycyjnej wiedzy, a w rezultacie jako niekompetentni w nowej strukturze gospodarczej stają się wygnańcami z rynku pracy. Większa konkurencja o grunty zwiększa ich wartość, wykluczając tym samym biedotę wiejską z rynku ziemi.

Grabienie ziemi stosowane w wielu krajach stoi w sprzeczności z art. 10 *Deklaracji praw ludów tubylczych ONZ* [United Nations... 2007], stanowiącym, że „nie można siłą usunąć ludności tubylczej z jej ziem lub terytoriów ani jej przenieść bez jej uprzedniej swobodnej i świadomej zgody oraz zawarcia porozumienia w sprawie sprawiedliwego i uczciwego zadośćuczynienia”.

Z zagrabianiem ziemi wiążą się więc trzy zasadnicze konflikty (rys. 2), których rozwiązywanie jest kwestią polityczną. Jednolitą koncepcją, której realizacja ma łagodzić napięcia pomiędzy wymiarem społecznym, gospodarczym i ochroną środowiska jest idea zrównoważonego rozwoju. Ideałem jest w niej spełnienie celów ekonomicznych, środowiskowych i społecznych poprzez stosowanie strategii „win-win-win”, ale w praktyce podejmowanie decyzji politycznych wymaga poszukiwania kompromisów między tymi wymiarami i raczej nie zdarza się rozwiązanie, które przyniosłoby poprawę sytuacji w każdej z tych trzech dziedzin – zwykle są zwycięzcy i przegrani. Typową rekomendacją ekonomii politycznej przy zmianach stosunków własnościowych ziemi w imię poprawy efektywności, rodzących jednak ważne konsekwencje dystrybucyjne (koszty społeczne) jest zapewnienie zadośćuczynienia tracącym przez transfer w ich kierunku dochodów od zyskujących.

Sprawiedliwość środowiskowa z kolei wymaga, aby każdy miał prawo i możliwość życia w zdrowym środowisku naturalnym z dostępem do niezbędnej dla zdrowego życia ilości zasobów tego środowiska. W praktyce to przede wszystkim najbardziej i najmniej politycznie wpływowym ludziom brakuje tych warunków. Dostrzegła to m.in. Komisja Rozwoju Parlamentu Europejskiego

Rysunek 2. Konflikty interesów powiązane z ziemią
 Figure 2. Land conflicting interests
 Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

(w kontekście debaty nad odnawialnymi źródłami energii), stojąc na stanowisku, że: „biopaliwa nie spełniają oczekiwań związanych z ograniczeniem emisji gazów cieplarnianych, powodują wzrost cen żywności w wyniku konkurencji o ziemię uprawną i zagrażają dostępowi lokalnych i rdzennych społeczności w krajach rozwijających się do kluczowych surowców, takich jak ziemia i woda” [Projekt opinii... 2013] i proponując zaniechanie po 2020 roku stosowania subsydiów związanych z biopaliwami, a także wzywając do wdrożenia skutecznych środków zapobiegających szkodliwym społecznym i środowiskowym skutkom produkcji biomasy [Projekt opinii... 2013].

Do wskazanych na rysunku 2 konfliktów dochodzi jeszcze ten między legalnością kontraktów i alokacji ziemi (gdy państwo formalnie jest jej właścicielem i transferuje ją do wielkich inwestorów, w tym zagranicznych) a legitymizacją – akceptacją takich posunięć władzy przez obywateli (gdy lokalna ludność ma poczucie należnego jej tytułu do ziemi użytkowanej od pokoleń). Jest to konflikt, który w wielu innych dziedzinach zaostcza się nawet w państwach demokratycznych, ujawniając się narastaniem podziału między władzą a ludźmi oraz prowadząc nie raz do czynnych protestów społecznych. Jego złagodzeniu może służyć umocnienie pozycji lokalnej ludności, w tym rolników przez ich angażowanie w dialog i proces decyzyjny dotyczący gruntów i inwestycji zagranicznych.

Wnioski

1. Wywierana w niespotykanej dotąd skali globalna presja gospodarcza na zasoby naturalne powoduje masowe zagrabianie ziemi użytkowanej przez ludność lokalną. Na rozszerzający i pogłębiający się proces przechwytywania ziemi przez podmioty zagraniczne w wielu regionach świata nakładają się jednocześnie kilka przyczyn, m.in. takich jak: uzależnienie pomocy udzielanej przez zewnętrznych donatorów krajom słabo rozwiniętym od ich skłonności do przyciągania inwestycji zagranicznych, modernizacja prawa ułatwiająca kupno, sprzedaż i dzierżawę gruntów w wielu krajach, słabości instytucjonalne państw docelowych (np. korupcja polityczna i urzędnicza, ułomny system praw własności, bliskie powiązania inwestorów z elitami politycznymi), liberalizacja gospodarcza, presja na „urynkowanie” Afryki i innych tzw. zacofanych regionów świata.
2. Globalna grabież ziemi ma implikacje dla transnarodowych powiązań i stosunków władzy: przekształca porządek geopolityczny i zarazem jest symptomem nowego międzynarodowego układu sił, który tworzy się wraz z przesuwaniem się potęgi gospodarczej z państw zachodnich w stronę Chin, Indii i innych gospodarek wschodzących. Kraje wytwarzające kluczowe surowce: żywność i energię będą prawdopodobnie dominować w tym nowym porządku świata, a do tego potrzebny jest dostęp do coraz większych zasobów ziemi.
3. Transnarodowe transakcje ziemią wywołują wiele pytań, wymagających poszukiwania dalszych odpowiedzi, m.in.:
 - jakie są skutki przejmowania ziemi przez podmioty zewnętrzne w Polsce,
 - dlaczego niektóre kraje scedują prawa do dużych połaci ziemi uprawnej na rzecz cudzoziemców w sytuacji rosnącej populacji własnej ludności, zagrożonej brakiem zaopatrzenia w żywność i uzależnionej od importu,

- czy warunki konkurencji o ziemię stworzone dla cudzoziemców są takie same jak w przypadku lokalnych rolników i producentów,
- jaką rolę w procesie zagrabiania ziemi w krajach słabo rozwiniętych odgrywa UE,
- jaka jest skala, przyczyny i skutki przejmowania ziemi przez podmioty zewnętrzne w Polsce.

Literatura

- Borras S.M., Franco J.C. 2011: *Political Dynamics of Land-grabbing in Southeast Asia: Understanding Europe's Role*, Transnational Institute, Amsterdam.
- Borras S.M., Franco J.C. 2012: *Global Land Grabbing and Trajectories of Agrarian Change: A Preliminary Analysis*, *J. Agrar. Change*, 12(1), 34-59.
- De Montchrestien A. 1615: *Traité d'économie politique*, Edition Droz, Paris.
- De Schutter O. 2011: *Forum on Global Land Grabbing: How Not to Think Land Grabbing: Three Critiques of Large-Scale Investments in Farmland*, *J. Peasant Studies*, 38(2), 249-279.
- Deininger K., Byerlee D., Lindsay J., Norton A., Selod H., Stickler M. 2011: *Rising Global Interest in Farmland. Can it Yield Sustainable and Equitable Benefits?* World Bank, Washington D.C.
- Dervis K. 2007: *Asia Foreign Direct Investment in Africa. Towards a New Era of Cooperation among Developing Countries*, United Nations, Nowy York.
- Drazen A. 2000: *Political Economy in Macroeconomics*, Princeton University Press, Princeton, N.J.
- Dwyer M.B. 2013: *Building the Politics Machine: Tools for 'Resolving' the Global Land Grab*, *Development and Change*, 44(2), 309-333.
- Feiring B. 2013: *Indigenous Peoples' Rights to Lands, Territories and Resources*, ILC, Rzym.
- Galaty J. 2013: *Land Grabbing in the Eastern African Rangelands*, [w:] A. Catley, J. Scoones, J. Lind, (red.), *Pastoralism and Development in Africa: Dynamic Change at the Margins*, Routledge, 143-153.
- Graham A., Sylvain A., Künnemann R., Monsalve Suárez S. 2011: *CSO Monitoring 2009-2010 Advancing African Agriculture: The Impact of Europe's Policies and Practices on African Agriculture and Food Security*, Land Grab Study, CSO.
- Hall D. 2011: *Land Grabs, Land Control, and Southeast Asian Crop Booms*, *J. Peasant Studies*, 38(4), 837-857.
- Hallam D. 2009: *International Investments in Agricultural Production*, [w:] Kugelman M., Levenstein S. (red.), *Land grab? The Race for the World's Farmland*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Asia Program, Waszyngton D.C.
- Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. 2010: *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*, Policy Research Working Paper, nr 5430, World Bank, Waszyngton, D.C.
- Land Matrix. 2014: The Online Public Database on Land Deals, <http://www.landmatrix.org/en/>.
- Makki F., Geisler Ch. 2011: *Development by Dispossession: Land Grabbing as New Enclosures in Contemporary Ethiopia*, Paper presented at the International Conference on Global Land Grabbing, 6-8 April 2011, University of Sussex.
- Mill J.S. 1848: *Principles of Political Economy with Some of their Applications to Social Philosophy*, Longmans, Green and Co., Londyn.
- Monitoring Land Transactions. 2014: ILC, www.landcoalition.org/global-initiatives/commercial-pressures-land/monitoring-land-transactions, dostęp kwiecień 2014.
- Nelson F., Sulle E., Lekaita E. 2012: *Land Grabbing and Political Transformation in Tanzania*, Paper presented at the International Conference on Global Land Grabbing II, October 17-19, Cornell University, Ithaca, NY.
- Oxfam. 2012: *Our Land, Our Lives. Time out on the Global Land Rush*, Oxfam GB, Oxford World Bank. 2014. Worldwide Governance Indicators, <http://data.worldbank.org/data-catalog/worldwide-governance-indicators>.
- Projekt opinii Komisji Rozwoju w sprawie ram polityki w zakresie klimatu i energii do roku 2030. 2013: Parlament Europejski, nr 2013/2135(INI).
- Schneider A.E. 2011: *What Shall We Do Without Our Land? Land Grabs and Resistance in Rural Cambodia*, Paper presented at the International Conference on Global Land Grabbing, 6-8 April, University of Sussex.
- Smith A. 1776: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Methuen & Co., Londyn.
- Tirana Declaration: *Securing Land Access for the Poor in Times of Intensified Natural Resources Competition*, International Land Coalition. 2011: ILC, <http://www.landcoalition.org/about-us/aom2011/tirana-declaration>, dostęp kwiecień 2014.
- Universal Declaration of Human Rights. 1948: ONZ, UN General Assembly.
- United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. 2007: ONZ, UN General Assembly.
- White B., Borras Jr. S.M., Hall R., Scoones I., Wolford W. 2013: *The New Enclosures: Critical Perspectives on Corporate Land Deals*, Routledge.

- Wilkin J. 2013: *Niepokojące tendencje w wykorzystaniu ziemi rolniczej we współczesnej gospodarce światowej*, Konwersatorium FDPA pt. *Ziemia jako wartość ekonomiczna, kulturowa i sentymentalna*, Warszawa, 30.10.2013.
- Woodhouse P., Ganho A.S. 2011: *Is Water the Hidden Agenda of Agricultural Land Acquisition in Sub-Saharan Africa?* LDPI, <http://www.tni.org/sites/www.tni.org/files/Watergrabbing%20-%20Woodhouse%20paper.pdf>, dostęp maj 2014.
- Zawojka A. 2014: *Zjawisko zagrabiania ziemi w kontekście praw własności*, Prace Nauk. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, „Agrobiznes”, w druku.
- Zoomer A., Kaag M. 2014: *The Global Land Grab as Modern Day Corporate Colonialism*, Epoch Times, 21.04.2014.

Summary

The aim of the paper was to draw readers' attention and to take part in the discussion on global land grabbing procederu by governments and multinational corporations, as well as an attempt to explain this phenomenon from the perspective of political economy. This paper deals with questions regarding the global expansion of land acquisitions from the political economy perspective. The political economy of land grabbing by foreign investors in less developed countries (mainly in Africa and South Asia) contrast the interests of foreign investors linked to government officials or local elites against interests of local land users and communities. Global land grab has major consequences for economies, livelihoods and environment in investment host countries. It creates winners and losers and yields greater inequality within rural societies.

Adres do korespondencji
dr Aldona Zawojka
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej
ul. Nowoursynowska 166, 02-787
Warszawa, tel. (22) 593 40 36
e-mail: aldona_zawojka@sggw.pl